

KRİTER

AYLIK SİYASET, TOPLUM VE EKONOMİ DERGİSİ || NİSAN 2025 || YIL 09

100 SWI

10 YILIN TANIĞI: KRİTER 100. SAYISINDA

BÖLGESEL KIRILMALAR
VE TÜRK DİŞ POLİTİKASI
NEBİ MİŞ

100 SAYIDA KRİTER

MERYEM İ. ATLAS,
FERHAT PİRİNÇİ,
MUSTAFA CANER,
YUNUS EMRE İNAT

TÜRKİYE'NİN 10 YILI

YASİN AKTAY, KEREM ALKİN, ZAKİR AVŞAR,
CENGİZ ALĞAN, KEMAL İNAT,
AHMET ALEMDAR, GLORIA SH. ÖZDEMİR,
CENAY BABAOĞLU

KÜRESEL SİYASETTE KIRILMA

ABDURRAHMAN BABACAN, HAKAN ÇOPUR, RIFAT ÖNCEL, ALP CENK ARSLAN,
SALİH KAYA, FİLİZ CİCİOĞLU, MUHTEMER DİLBİRLİĞİ, HARUN T. KARA, HAYDAR ORUÇ,
SERHAN AFACAN, MEHMET KOÇ, ÖMER B. ÖZDEMİR, TUBA YILDIZ, İSMAİL N. TELCİ,
CENK BEYAZ, ORKHAN VALİYEV

ISSN 2456-9693

9 772458 969000

www.kriterdergi.com

Orkhan Valiyev

ovaliyev@khazar.org

Yapay Zekâ Çağı'nda Ulusal Egemenliğin Geleceği

Modern ulus-devletlerin doğuşu, sembolik olarak ellerinde ulusal bayraklarla eski rejimlere karşı mücadele eden devrimcilerle resmedilmiştir. Artık fiziki, biyolojik ve dijital dünyaların birbirinin içine geçtiği, temel kavramların "heryerdelik", "hız" olduğu bir çağda, klasik ulusların siyasal egemenliğini, sınırların dokunulmazlığını beklememek gerekmektedir. Zira bilginin süratle yenilenmesi ve erişimin kontrol edilememesi, devletler için egemenliği sorgulanır hale getirmiştir.

Sosyal bilimciler ve felsefeciler, rönesans dönemini modernitenin "yakın geçmişi" olarak kabul ederler. Zira modernitenin yeniliği olan insan biçimi, rönesans döneminde sanatla, edebiyatla tedavüle sokulmuştur. Öyle ki Michelangelo'nun Davut heykeli insan biçiminin öncelenmesi bağlamında belirleyici örneklerdendir. Hülasa, modernite, kendi yeniliğini insan formu bağlamında kurgulamıştır. Dolayısıyla kendi içinde belirli tartışmaları barındırmakla beraber insan (birey), modernitenin merkezi öznesi olmuştur. Buradan hareketle uluslar, modern siyasal örgütlenmenin merkezi/belirleyici ilkesi olma ayrıcalığını kazanmıştır. Seçimler, ulusların yönetiminin belirlenmesindeki rolüne ilişkin önemli bir göstergedir. Zira egemenlik de bizatihi ulusal nitelik kazanmış, anayasaların ilk maddelerinde kendine yer edinmiştir.

Modernite: İnsan Merkezli Egemenlik

Modernler, kendi ayrıcalıklı konumunu, eşitliğin tüm vatandaşlar için geçerli olduğu fikrine dayandırmışlardır. Bu anlamıyla modern siyasal örgütlenme, "bütün insanlar [erkekler, beyaz erkekler, bireyler] eşit yaratılmıştır" "devrimci" fikri üzerine bina edilmiştir. Elbette, Batı merkezli bu yaklaşımın pratik uygulamasının teorideki gibi olmadığı, Afrika'da, Hindistan'da acı bir şekilde tecrübe edilmiş, modern düzenin oluşumunda ötekilerin katkıları göz ardı edilmiştir. Böylelikle Batı (Avrupa), Makyavelli'nin yaklaşımına sadık kalarak eşitliği ötekilerle paylaşmaya yanaşmamıştır. Halbuki aynı tarihlerde, Osmanlı devleti geliştirdiği "Osmanlı Millet Sistemi" sayesinde ötekilerin eşitliğine, özerkliğine ilişkin sorunu ciddi ölçüde çözmüştür.

Sürecin sonunda, insan modern ilkeler doğrultusunda kendi devlet biçimini oluşturmuştur. Bu anlamıyla sonraki aşamalarda ulusal nitelik kazanan modern devletin temel ayrıcalığı, sınırları belirli ve çitle çevrili mekanda (vatan) doğuşu olmuştur. Dolayısıyla ulusal nitelik kazandırılmış egemenlik,

SCHMITTYEN KAVRAMLA İFADE EDECEK OLURSAK “YENİ NOMOS”UN OLUŞUMU, VERİ BAĞLAMINDA ŞEKİLLENMEKTEDİR. DEVLETLER İÇİN EGEMENLİĞİN ŞARTI, KENDİ DİJİTAL KADERLERİ ÜZERİNDEKİ KONTROLE (EGEMENLİK) EVRİLMİŞTİR. ÖZETLE KLASİK EGEMENLİK, FİZİKİ MEKANIN KONTROLÜNDEN VERİ KONTROLÜNE, HAKİMİYETİNE DÖNMÜŞTÜR. BURADAN YOLA ÇIKARAK TOPRAĞA İLİŞKİN ULUSAL EGEMENLİĞİ KORUMA GÖREVİNİ İCRA EDEN MİLLİYETÇİLİK DAHI YAPAY ZEKÂ BOYUTUNA EVRİLMİŞTİR

modern devletin temel niteliği olmuştur. Bu anlamda milliyetçilik, hem ulusal egemenliğin tesis edilmesinde hem de korunmasında muhafız rolünü üstlenmiştir.

Yapay Zekâ Çağı: İnsan (Uluslar) Özel Değildir

Yukarıda ifade ettiğim gibi insan, modern siyasal örgütlenmenin merkezi öznesi olarak kurgulanmış, yasal altyapı da buna göre şekillenmiştir. Öyle ki Thomas Hobbes’tan başlayarak siyaset teorisyenleri, insanı merkeze koymuşlardır. Zira Hobbes, teorisini oluştururken insan düşüncesini inceleyerek işe başlamıştır. Dolayısıyla modern dünyada hakim olmanın yolu, insana ilişkin olmak durumundaydı.

Ancak geçtiğimiz yüzyılın sonlarından itibaren moderne ilişkin; ilke, anlatı ve kurumlar sorgulanmaya başlamış, hümanizm post-hümanizmle tehdit edilmeye başlanmıştır. Putin’in geçtiğimiz yıllarda yaptığı bir açıklamada, yapay zekâ alanındaki liderliğin dünyanın yönetiminde belirleyici olacağı ifadesi, insan merkezli modern dünyanın, egemenliğin sonunun geldiğini göstermektedir. Örneğin İkinci Karabağ Savaşı’nda Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin ilk kez nizami bir savaşta kullandığı Baykar’ın insansız hava araçlarının testi, teknolojik gelişmelerin ordulara, savaş sanatına da etkisini gözler önüne koymuştur. Zira devletler, artık ordularının dijital yönetime odaklanmıştır. Ancak bu süreç, hem ciddi devlet kapasitesi hem de ekonomik dayanıklılık talep ettiğinden gerçekleştirilmesi zor bir hedef olmaktadır.

Sanayi devrimi 3.0’le başlayan ve sanayi devrimi 4.0’le zirveyi gören sürecin sonunda, artık ulusal egemenliklerin ulus boyutunun ortadan kalktığını gözlemlemekteyiz. Öyle ki, artık siyaset teorisyenlerinin modern ulusal egemenliği açıklamak için istinat ettiği “başlangıçta çit vardı” sözünün geçerliliği sorgulanmaktadır. Daha doğrusu artan tehditlerden dolayı devletler için beka sorunuyla baş edebilmek, sınırları aşmayı zorunlu kılmakta-

dır. Bu süreç, göç ve benzeri olgularla başlamış olsa da teknolojik gelişmeyle farklı bir boyut kazanmıştır. Öyle ki teknoloji, devletler arası ilişkilerin belirlenmesinde dahi etkin olmaya başlamıştır. Böylelikle toplumsal örgütlenme biçimi değişmiştir. Bu anlamda ulusa üyelikle edinilen modern eşitlik kavramı; toplumsal örgütlenmenin, birlikteliğin merkezi ilkesi olamamaktadır. Trump 2.0 döneminin radikal talepleri, bizatihi modern ulusal egemenlikleri sorgulamakta ve bizatihi küçük uluslar için içinde keskin tehditleri barındırmaktadır. Trump, Batı’da uzunca süredir tartışılan egemenlik kavramını, siyasalın ayrıcalıklı tahtından indirmiştir. Böylelikle Vestfalya’da anlaşılan, Viyana Kongresi’nde somutlaşan ve İkinci Cihan Harbi’den sonra yasal olarak küresel nitelik arz eden düzen ve düzeni ayakta tutan ulusal egemenlik, yükselen duvarlara rağmen devrilmiştir. Zira egemenlik, artık çitlen ziyade veriye ilişkin olmaktadır.

Batı, şimdi kendi içinde eşitliği sorgulamaktadır. Öncesinde neoliberal, postmodern yaklaşımlarla modernitenin evrensel ve birleştirici mega anlatıları sorgulandı, yapı sökümü yapıldı. Akabinde ise Trump 2.0 döneminde somutlaşan bir yöntemle tersyüz edilmeye başlandı. Modern ulus-devletlerin doğuşu, sembolik olarak ellerinde ulusal bayraklarla eski rejimlere karşı mücadele eden devrimcilerle resmedilmiştir. Artık fiziki, biyolojik ve dijital dünyaların birbirinin içine geçtiği, temel kavramların “her yerdelik” (ubiquity), “hız” (velocity) olduğu bir çağda, klasik ulusların siyasal egemenliğini, sınırların dokunulmazlığını beklememek gerekmektedir. Zira bilginin süratle yenilenmesi ve erişimin kontrol edilememesi, devletler için egemenliği (özerklik) sorgulanır hale getirmiştir. Türkiye gibi devletler, sosyal medya şirketlerini kendi iç yasalarına tâbi kılmayı başarmış olsa da genelde

devletler, vatandaşlarıyla sosyal medya şirketleri arasındaki ilişkilere müdahil olamıyor.

Bu nedenle yeni dönemle ilgili endişeler, kimi araştırmacılar tarafından “teknofodalizm” kavramı kullanılarak açıklanmaktadır. Böylelikle fiziki ve biyolojik dünya anlayışına ek olarak artık tüm kavramların tekrardan ona göre belirlendiği dijital dünya kavramı var. Öyle ki egemenlik kavramı dahi dijital dünyanın ilkeleri doğrultusunda tekrardan ele alınmaktadır. Günün sonunda artık insanın özel ol(a)madığı bir dönemin gelip çattığını söyleyebiliriz. Zira düşünürler, artık insanın anlama yetisine değil veri odaklı bir dünyanın anlaşılmasına çaba harcamaktadır.

Egemenlik: Toprağın Kontrolünden Verinin Kontrolüne

Bugün devletlerin yapısını, kapasitesini tehdit eder hale gelen teknolojik gelişmeler, Alman düşünür Carl Schmitt’in mekan devrimi olarak kavramsallaştırdığı modern düzenin sonunun geldiğini gösteriyor. Artık fiziki mekandan ziyade verilerin mekanının belirleyici olduğunu görüyoruz. Fiziki mekanın önemi de veri bağlamında değerlendirilmektedir. Örneğin dijital nitelik kazanan egemenliğin temel özelliği veriye ilişkindir. Dolayısıyla dijital çağda devletler için egemenliğe ilişkin meydan okumanın ana hatları verinin depolanması (data residency), veriye ilişkin yasal kontrol (data jurisdiction) imkanları olmaktadır. Öyle ki artık vatandaşların bilgilerinin dijitalleştiği bir ortamda, devletler yasal ve güvenlik anlayışını da değiştirmektedir. Fiziki sınırların kontrolüyle egemenliğini tesis eden devletler, artık veri kontrolünü yapabilmek durumundadır. Aksi takdirde yeni dijital sömürge boyunduruğu kaçınılmaz hale gelecektir. Schmittyen kavramla ifade edecek olursak “yeni nomos”un oluşumu, veri bağlamın-

Artık öncelikli olan vatandaşların verilerinin korunması, başka devletlerce çalınmasını önlemektir. Bu nedendir ki, devletler kendi teknoloji neslini yetiştirmeyi hedeflemektedir. Örneğin Türkiye'nin Teknofest bağlamında yeni nesil gençler yetiştirmesi, geleceğe dönük atılmış bir adım olarak görülebilir. Öyle ki, Teknofest gençliği, sadece Türkiye ile sınırlı kalmayıp, Türk ve İslam dünyasından gençleri de kapsamaktadır.

da şekillenmektedir. Devletler için egemenliğin şartı, kendi dijital kaderleri üzerindeki kontrole (egemenlik) evrilmiştir. Özetle klasik egemenlik, fiziki mekanın kontrolünden veri kontrolüne, hakimiyetine dönmüştür. Buradan yola çıkarak toprağa ilişkin ulusal egemenliği koruma görevini icra eden milliyetçilik dahi yapay zekâ boyutuna evrilmiştir. Zira bundan böyle öncelikli olan vatandaşların verilerinin korunması, başka devletlerce çalınmasını önlemektir. Bu nedendir ki, devletler kendi teknoloji neslini yetiştirmeyi hedeflemektedir. Örneğin Türkiye'nin Teknofest bağlamında yeni nesil gençler yetiştirmesi, geleceğe dönük atılmış bir adım olarak görülebilir. Öyle ki, Teknofest gençliği, sadece Türkiye ile sınırlı kalmayıp, Türk ve İslam dünyasından gençleri da kapsamaktadır.

Çözüm: Bölgesel İş Birliği

Teknolojik gelişmelerin devletler arasındaki ilişkileri dahi belirlediği bir dönemde, yeni düzenlemelerin kaçınılmaz olduğu aşîkar. Ancak düzenlemeler (yasalar) bireyden, ulustan ziyade devlet odaklı olmak durumundadır. AB'nin ABD ve Çin'den farklı olarak klasik yaklaşımla insan hakları odaklı yaklaşımının yapay zekâ yarışının dışında kalmasına neden olduğu aşîkar.

Öte yandan çözüm, artık ulusal değil bölgeseldir. Zira tehditler, ulus-devletlerin tek başına uhdesinden gele-meyeceği kadar büyümüştür. Bekçinin (kuralın) olmadığı ve ana devletlerin (ABD, Çin) saldırgan tutum sergilediği bir dönemde, bölgesel iş birliği bilhassa Türk dünyası için zorunlu hale gelmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin "Dünya Beşten Büyüktür" söyleminin önemi de anlaşılmaktadır. Zira BM'nin Güvenlik Konseyi daimi üyeleri, uluslararası hukukun bekçiliğini yapamamaktadır.

Türk Refleksi Olarak Doğan Türk Devletler Teşkilatı

Modern düzenin temel özelliği, anaya-sal rejimler bağlamında herkesin uymak durumunda kalacağı öngörülen (pratikte güçlülerin uymadığı) kural doğrultusunda inşa edilmiştir. Artık kuralın küresel olarak geçerliliğini kaybettiği görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin hem başkanlık siste-mine geçmesi hem de "Dünya Beşten Büyüktür" söylemi, belirsizliğe karşı kurumsal bir refleks olarak görülebilir. Bu anlamda Türk Devletler Teşkilatı'nı yeni döneme karşı bir refleks olarak görmek mümkündür. Zira moderne ilişkin her şey sil baştan yeniden yazılmaktadır. Hatta yazımın yöntemi dahi değişmektedir. Çünkü modern yazma-okuma-yı mümkün kılan kapitalizm de değiş-mektedir.

Araştırmacı Dr. Gloria Shkurti Özdemir'in çalışmasından ABD-Çin arasındaki mücade-lenin temel niteliğinin bizatihi yapay zekâ, yani teknolojik hakimiyet olduğunu öğreniyoruz. Nitekim Çin'in "DeepSeek" hamlesiy-le rekabeti kızıştırdığı görülmektedir. Böylesi bir dönemde, Türk dünyası için kurtuluş, Türk Devletler Teşkilatı çatısı altında siyasal, ekonomik, teknolojik, askeri bağlamda bölgesel iş birliğini geliştirmeye bağlıdır. Söz gelimi, Türkiye'nin askeri alandaki teknolojik hamlesi, Azerbaycan'ın stratejik konumu, Orta Asya'nın zengin doğal kaynakları, Türk devletlerinin egemenliğinin muhafazası açısından önem arz etmektedir. ■

